

УДК 351:504.05

Омаров Азад Енвер огликандидат наук з державного управління,
докторант навчально-наукового-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті розкривається питання подолання наслідків екологічної катастрофи, досягнення результатів із точки зору стану екології та управління природними ресурсами. Вказується на необхідність подолання екологічних наслідків війни на Донбасі, потребу об'єднання зусиль громадськості, науковців, екологів, державних установ, міжнародних організацій задля запобігання екологічній катастрофі на Донбасі; потребу в організації міжнародної співпраці для стратегічного екологічного оцінювання екологічного стану.

Ключові слова: екологічна безпека, екологія, екологічні наслідки війни.

Постановка проблеми. Світова громадськість прагне прогресу у вирішенні екологічних проблем, оскільки екологічна безпека країни є компонентом національної безпеки, визначає ступінь захищеності людини та суспільства. Проблеми екологічної безпеки формують екологічну політику держав. Екологічні проблеми тісно пов'язані з функціонуванням екологічно небезпечних об'єктів, запобігання і усунення техногенних загроз щодо довкілля.

Аналіз наукових публікацій. Стан екологічної безпеки та їх вплив на різні галузі економіки аналізується цілим рядом українських та зарубіжних науковців, таких як: І. Грабинський, О. Кошій, І. Личенко, Р. Курильців, А. Тендюк, Я. Федоренко. У роботах висловлюється думка про потребу об'єднання зусиль громадськості, науковців, екологів, державних установ, міжнародних організацій задля запобігання екологічній катастрофі.

Мета статті полягає в дослідженні екологічної безпеки держав світу і України зокрема, аналізі наслідків екологічної катастрофи на Донбасі, досягненні результатів із точки зору стану екології та управління природними ресурсами.

Виклад основного матеріалу. Показником діяльності держав у сфері екологічної безпеки є Індекс екологічної ефективності. Індекс екологічної ефективності (The Environmental Performance Index, EPI) –

комбінований показник Центру екологічної політики і права при Єльському університеті (Yale Center for Environmental Law and Policy), який вимірює досягнення країни з точки зору стану екології та управління природними ресурсами.

Індекс екологічної ефективності в 2016 році забезпечує глобальний огляд екологічних показників та показник по країнам для інформування про прийняття рішень. Створений на Всесвітньому економічному форумі, EPI є надзвичайно актуальним для досягнення цілей Організації Об'єднаних Націй у галузі сталого розвитку та впровадження недавнього міжнародної угоди про зміну клімату (табл. 1). Рейтинг за Індексом екологічної ефективності 2016 складено для 180 країн світу (табл. 1) [2].

Індекс екологічної ефективності демонструє багатообіцяючі тенденції у впливі на здоров'я, доступ до питної води, стан санітарії та навколишнього середовища. Порівнюючи відносну продуктивність світової громадськості з екологічних питань, слід вказати, що в цілому у світі поганими є стан очищенням стічних вод і якість повітря (PM 2.5), а також індикатори інтенсивності вуглецю. Хоча спостерігається поліпшення в багатьох сферах, проте прогрес залишається повільним. Країни світу опікуються більше, ніж будь-коли морським середовищем, однак рибні запаси все одно зменшуються. Кризові ситуації свідчать про складність глобального виміру навколишнього середовища.

Економічний розвиток призводить до поліпшення деяких екологічних зон, однак більш поширеними стають екологічні небезпеки. Індикатори «Повітря і Вода» явно демонструють ці конфліктуючі сигнали.

Оскільки країни стали багатшими, особливо в Азії, їхні уряди вкладають кошти в інфраструктуру, безпеку, санітарію, тому менше людей піддаються впливу неякісної води. Але збільшення промислового виробництва, судноплавства і автомобільного транспорту забруднює повітря. Все ж кількість смертельних випадків, пов'язаних із забрудненням повітря, зросла в останнє десятиліття. Забруднення повітря є зростаючою глобальною проблемою; особливо в країнах, які швидко розвиваються, зокрема таких як Китай і Індія та багатьох дуже бідних країнах. Однак небезпечно забруднення повітря не може обмежуватися однією країною або групою країн – це глобальна проблема. Понад 3,5 млрд. людей, або близько половини населення світу, живуть у країнах, де середній вплив тонкодисперсних частинок перевищує рівні, які Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) вважає безпечними (10 мкг/м³). Третина (1,3 мільярда) із цих людей живуть у Східній Азії і Тихоокеанському регіоні, в Китаї і Південній Кореї. Більше 50% населення цих кра-

їн піддаються впливу небезпечних рівнів тонкодисперсних частинок. В Індії та Непалі відсоток становить майже 75%. Навпаки, показники питної води неухильно поліпшаються.

Коли показники є недостовірними, страждають довкілля та здоров'я людини. EPI показує, що морське риболовство погано контролюється, багато флотів дають неправдиві повідомлення або не повідомляють дані про улови. Не дивно, що рибні запаси в усьому світі різко скорочуються. EPI 2016 року в співпраці з Sea Around Us – дослідницькою ініціативою в галузі рибальства, що базується в Університеті Британської Колумбії – обрахували якість даних про рибальство, караючи країни, дані яких є неповними або недостовірними.

Людство споживає на 50% більше ресурсів, ніж Земля може відновлювати. Нині ми використовуємо еквівалент 1,5 планети для своїх потреб. Якщо людство продовжить і надалі існуючими темпами збільшувати обсяги використання ресурсів Землі, до 2030 року нам буде потрібний еквівалент 2 планет. Якби нині всі жили, як середній мешканець ОАЕ, нам би було потрібно 6 планет [3]. Розробка державної політики національних держав на базі відповідних науково обґрунтованих показників має важливе значення для належного управління. Однак цільові показники політики занадто часто формуються політичними цілями, а не наукою. Два нових індикатора EPI – захист видів і якість питної води – показують, що політичні цілі часто визначаються відповідно до політичної доцільності. Показник захисту видів EPI 2016 року, який спирається на карту Життя – глобальну базу даних про видах – вимірює різницю районами, що охороняються і фактичним місцезнаходженням видів.

За індексом екологічної ефективності 2016 Україна займає серед 180 країн світу 44 місце (табл. 2) [2].

У Паризькій кліматичній угоді 2015 року вказується, що заходи зі зміни клімату очікуються від усіх країн, проте показники для оцінки ефективності залишаються ненадійними. Вимірювання ефективності зміни клімату – одне з найнагальніших завдань, що стоять сьогодні перед люд-

Таблиця 1

Показники індексу екологічної ефективності в окремих країнах світу

№ п/п	Країна	Індекс	Зміни десятиліття
1.	Фінляндія	90,68	-0,20%
2.	Ісландія	90,51	1,49%
3.	Швеція	90,43	1,81%
4.	Данія	89,21	1,38%
5.	Словенія	88,98	6,43%
6.	Іспанія	88,91	3,34%
7.	Португалія	88,63	4,32%
10.	Франція	88,20	3,34%
12.	Великобританія	87,38	1,95%
16.	Швейцарія	86,93	3,01%
26.	США	84,72	3,84%
32.	Росія	83,52	2,33%
43.	Аргентина	79,84	0,26%
44.	Україна	79,69	5,11%
45.	Куба	79,04	0,54%
99.	Турція	67,68	10,83%
180.	Сомалі	27,66	0,87%

ством. Нерозривний зв'язок між вуглецем і економічним зростанням ускладнює регування на сигнали щодо викидів в атмосферу. У результаті показники «Клімат і енергія» в 2016 році ЕРІ в основному свідчать про те, як країни демонструють економічне зростання, а не впливають на кліматичну політику. Сінгапур, незважаючи на високу щільність міського населення, зміг знизити інтенсивність викидів вуглецю в порівнянні з іншими країнами за останнє десятиліття. Дані передових технологій допомагають поліпшити глобальний клімат.

Дані соціологічного опитування, яке було проведено з 22 по 27 липня 2015, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центром Разумкова, виявили, що найбільш гострими екологічними проблемами українці вважають засмічення навколишнього середовища побутовими відходами, атмосфери –

шкідливими викидами, а також називають проблему неякісної води. Згідно з дослідженням найбільш гострими вважають проблеми засмічення природи побутовими відходами 59% опитаних, забруднення атмосфери шкідливими викидами – 44%, неякісної води – 42%. Відчутно менша кількість населення стурбоване наслідками Чорнобильської катастрофи (32%), проблемою знищення лісів і резонансної в глобальному вимірі проблемою зміни клімату – 29% і 28% відповідно.

Значна частина населення України не розглядає екологічний складник як невід'ємний компонент поняття «сталого розвитку» суспільства. У свою чергу, громадяни розуміють «сталий розвиток» в основному як результат зростання економіки або внутрішнього валового продукту (52%), тоді як «врівноваження інтересів економіки, екології та суспільства» в контексті розуміння поняття «сталого роз-

Таблиця 2

Розшифрування індексу екологічної ефективності по Україні

Показник	Індекс	Ранжування
Вплив на здоров'я	85,82	45
Вплив на оточуюче середовище	85,82	45
Якість повітря	84,18	76
Забруднення повітря – середнє, вплив ТЧ _{2,5}	83,33	89
Якість побутового повітря	97,50	1
Забруднення повітря – перевищення РМ _{2.5}	80,13	120
Вода і санітарія	87,22	61
Небезпечна санітарія	84,22	75
Небезпечна питна вода	90,22	56
Водні ресурси	73,32	62
Очистка стічних вод	73,32	62
Сільське господарство	98,18	44
Ефективність використання азоту	97,57	47
Азотний баланс	100	1
Ліси	47,08	70
• Втрата дерева	47,08	70
Риболовство	50,39	64
• Рибні запаси	50,39	64
Біорізноманіття і середовище проживання	65,58	130
• Наземні райони, що охороняються (національні біомаси)	57,46	142
Наземні райони, що охороняються (глобальні біомаси)	56,95	147
• Захист видів (національний)	60,92	131
Захист видів (глобальний)	59,40	140
Морські райони, що охороняються	93,20	34
• Клімат і енергія	87,45	25
• Доступ до електроенергії	100	1
• Тенденція викидів CO ₂ на KWH	78,05	131
• Тенденція інтенсивності CO ₂	90,58	25

витку» відзначають лише 27% опитаних громадян [9].

Сучасний стан екологічної безпеки України повинен розглядатися в тісному зв'язку з техногенними та іншими екологічними загрозами, що пов'язані з бойовими діями в зоні АТО, відсутністю належного державного контролю за якістю навколишнього природного середовища на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей [4].

Причини формування відповідних екологічних проблем, як і загальні тенденції їх розвитку в часі та просторі, необхідно враховувати під час розроблення заходів щодо забезпечення стійкого функціонування екосистем. Сучасні екологічні проблеми Донбасу стосуються порушення екосистем та природних територій, руйнування промислових та екологічно небезпечних об'єктів, забруднення джерел питної води, земель, атмосферного повітря, порушення геологічного середовища. Рівень техногенної небезпеки Донбасу завжди був зумовлений наявністю на його території потенційно небезпечних об'єктів, таких як Маріупольський металургійний комбінат, металургійний комбінат «Азовсталь», Старобешівська ТЕС (сміт Новий Світ) та ВАТ «Лисичанська сода» [4].

Екологи також попереджають, що бойові дії в цьому регіоні можуть призвести до екологічних наслідків, які можна порівняти з аварією на Чорнобильській АЕС. Екологічні проблеми Донбасу стосуються порушення екосистем та природних територій. Застосування сучасної зброї на Донбасі вже призвело до руйнування природних ландшафтів, високого рівня забруднення повітря, земель, водних ресурсів. Руйнувань зазнали заповідники та парки. У зоні АТО значні обсяги заповідних територій забудовані окопами, фортифікаційними спорудами. У національних природних парках ландшафтні парки перестали функціонувати.

Сучасні проблеми у сфері екології стосуються неконтрольованих пожеж, які, за наявними даними, охопили 17% лісів та 24% степів у зоні АТО, заподіяння значної шкоди через обстріли низки важливих

екологічних об'єктів. Руйнування промислових та екологічно небезпечних об'єктів призводить до потрапляння в повітря, води, землі небезпечних отруйних речовин. Через відсутність належного державного контролю за техногенно небезпечними об'єктами збільшується кількість випадків потрапляння до водойм небезпечних отруйних речовин промислового і комунального походження. За час проведення АТО від обстрілів артилерії мало місце загоряння кількох небезпечних підприємств. Загалом на окупованій території до двох десятків підприємств підвищеної небезпеки. І в разі їхньої руйнації територія стане не придатна для проживання. Небезпечними для екології є стихійні захоронення без дотримання санітарно-гігієнічних вимог. Проблемним є неконтрольоване видобування та вивіз природних ресурсів, рубка лісів, скиди небезпечних речовин у річки та інші водойми. Екологічні проблем стосуються руйнування очисних споруд, хімічного та радіаційного забруднення водних ресурсів, забруднення атмосферного повітря та ґрунтів, розсіювання хімічних речовин унаслідок розривів снарядів, мін, бомб тощо, руйнування місць зберігання небезпечних хімічних речовин, відходів, їхнє згоряння [4].

Висновки. Отже, перед нашою державою стоять важливі завдання з подолання наслідків екологічної катастрофи, досягнення результатів із точки зору стану екології та управління природними ресурсами. Одним важливим завданням для України є подолання екологічних наслідків війни. Чинниками ефективності державної політики щодо вирішення екологічних проблем Донбасу повинні стати проведення екологічного аудиту для визначення масштабів завданих збитків навколишньому середовищу; формування дієвого механізму правового регулювання використання природних ресурсів у зоні АТО; об'єднання зусиль громадськості, науковців, екологів, державних установ, міжнародних організацій задля запобігання екологічній катастрофі на Донбасі; організація міжнародної співпраці для стратегічного екологічного оцінювання.

Список використаної літератури:

1. Грабинський І. Теоретико-методологічні проблеми оцінки сталості еколого-економічного розвитку в країнах Західної Європи / І. Грабинський, Р. Міхель // Вісник Львівського університету. Сер. : Міжнародні відносини. – 2011. – Вип. 28. – С. 150–158. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2011_28_17.
2. Индекс экологической эффективности – информация об исследовании [Электронный ресурс] // Environmental Performance Index. – Режим доступа : <http://epi.yale.edu/country-rankings>.
3. Кошій О.В. Проблеми екологічної безпеки України / О.В. Кошій // Економічні науки. Серія : Економіка та менеджмент. – 2014. – Вип. 11. – С. 138–145. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/есnem_2014_11_17.
4. Личенко І.О. Проблеми екологічної безпеки тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та організаційно-правові засади їхнього вирішення / І.О. Личенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 845. – С. 279–284. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_845_45.
5. Курильців Р.М. Громадське управління у вирішенні екологічних проблем землекористування / Р.М. Курильців // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2012. – № 1. – С. 88–90. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2012_1_22.
6. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. – Київ : Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОР Грін Д.С. – 2016. – 350 с.
7. Результати 2016 EPI. Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epi.yale.edu/country/ukraine>.
8. Тендюк А.О. Теоретичні проблеми екологічного менеджменту / А.О. Тендюк // Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент. – 2011. – Вип. 8. – С. 329–337. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/есnem_2011_8_35.
9. Украинцы назвали главные экологические проблемы страны. – 21 Сентября 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.segodnya.ua/ukraine/ukraincy-nazvali-glavnye-ekologicheskie-problemy-strany--651378.html>.
10. Федоренко Я.А. Окремі аспекти розвитку сучасного аграрного сектору України: проблеми екологічної безпеки / Я.А. Федоренко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Історія. – 2012. – Т. 180, Вип. 168. – С. 57–60. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2012_180_168_13.

Омаров А. Э. Особенности реализации национальной политики экологической безопасности

В статье раскрывается вопрос преодоления последствий экологической катастрофы, достижения результатов с точки зрения состояния экологии и управления природными ресурсами. Указывается на необходимость преодоления экологических последствий войны в Донбассе, необходимость объединения усилий общественности, ученых, экологов, государственных учреждений, международных организаций для предотвращения экологической катастрофы в Донбассе; потребность в организации международного сотрудничества для стратегического экологического оценивания экологического состояния.

Ключевые слова: экологическая безопасность, экология, экологические последствия войны.

Omarov A. Features of realization of National Ecological Safety Policy

The article reveals the issue of overcoming the consequences of an ecological catastrophe, achieving results in terms of ecological status and management of natural resources. Indicates the need to overcome the environmental impact of the war on the Donbass, the need to combine the efforts of the public, scientists, environmentalists, state institutions, international organizations to prevent the ecological disaster in the Donbass; the need for international cooperation for a strategic environmental assessment of the state of the environment.

Key words: ecological safety, ecology, ecological consequences of war.